

# En av staten godkänd historia

---

Henrik Åström Elmersjö, *En av staten godkänd historia. Förhandsgranskning av svenska läromedel och omförhandlingen av historieämnet 1938–1991*, 355 s., Nordic Academic Press, Lund 2017.

**H**ENRIK ÅSTRÖM ELMERSJÖ är en utbildningshistoriker från Umeå universitet som i sin doktorsavhandling undersökte Föreningarna Nordens granskning av läroböcker. Nu har han fortsatt på ett liknande spår med ytterligare en monografi, *En av staten godkänd historia. Förhandsgranskning av svenska läromedel och omförhandlingen av historieämnet 1938–1991*. I boken undersöks hur den svenska statliga granskningen av läromedel fungerade som en arena för förhandling om historieämnets innehåll och utveckling.

Sverige hade, precis som Finland, fram till och med början av 1990-talet en statlig förhandsgranskning av läromedel. Tidigare forskning har indikerat att den statliga granskningen i Sverige inte följde några strikta, tydliga principer, utan att granskarnas utlåtanden kunde vara rätt godtyckliga och beroende av den enskilda granskarens personliga uppfattning snarare än av en enhetlig ”statlig” syn på hur en lärobok bör se ut. Det innebär att det inte är någon enkel uppgift att välja relevanta forskningsfrågor att ställa till källmaterialet, det vill säga granskningsutlåtandena och författarnas och förlagens svar på desamma. Elmersjös val att studera granskningen som en arena för förhandling är emellertid en lyckad infallsvinkel som fångar upp den mångfald av perspektiv som kommer fram i materialet.

Även om granskningsprocessen kunde te sig godtycklig i det korta perspektivet, så menar Åström Elmersjö att man i granskarnas utlåtanden över tid kan se en förskjutning från en traditionellt nationell syn på historien till en demokratisk och global. Åström Elmersjö diskuterar också huruvida den statliga läroboksgranskningen bidrog till att skynda på denna förändringsprocess eller om den hade en konserverande effekt på läroboksfloran. Det svar han ger är nyanserat. Å ena sidan var det vanligtvis experimentella och nydanande läroböcker som fick kritik från granskningsnämnden, vilket hade en tillbakahållande effekt. Å andra sidan så kunde granskningsprocessen just i brytningstider, när granskarna hade nya tydliga riktlinjer att förhålla sig till, skynda på förnyelsen av läroboksbeståndet. Det tydligaste exemplet på detta är grundskolans införande, en brytpunkt som ledde till att gamla trotjänare bland läroböckerna som hängt med sedan början av 1900-talet försvann, och ersattes av nyskrivna böcker. Här påskyndade granskarnas kritik förmodligen att de äldre böckerna försvann, menar Åström Elmersjö.

En annan fråga som kan diskuteras är urvalet av källmaterial. Trots att bokens titel anger att hela perioden 1938 till 1991 undersökts, så har för perioden 1964 till 1991 en heltäckande analys endast gjorts av granskningens utlåtanden från åren 1967, 1971, 1976, 1982 och halva 1983. Urvalet av dessa årtal motiveras dels av att de följde på viktiga läroplansreformer, dels av en önskan att få en jämn spridning av årtal. Utöver dessa årtal så har Åström Elmersjö följt upp hur vissa för hans frågeställning centrala frågor har hanterats under mellanliggande år, som till exempel granskningen av äldre läroböckers överensstämmelse med 1969 års läroplan för grundskolan. Med tanke på det omfattande källmaterialet så är det rimligt att göra ett urval, och urvalskriterierna är väl motiverade. Däremot sägs inte klart och tydligt vilket typ av urval som använts för perioden 1963 och tidigare, även om man som läsare kan gissa sig till att det gjorts ett heltäckande urval av alla bevarade dokument.

Åström Elmersjö använder sig av diskursanalys, och i synnerhet av begreppet konceptuella metaforer. Dessa, som i boken återges med versaler, till exempel "NATIONEN ÄR EN BEHÅLLARE", är inte metaforer som återfinns i källmaterialet, utan är snarare forskarens tolkning av hur läroboksförfattare och granskare såg på nationen. Åström Elmersjö menar att förändringar i konceptualiseringen av metaforbegrepp kan ge insikt i historiekulturella förändringar. Han kan inte se att idén om nationen som en behållare ifrågasätts på allvar under hans undersökningsperiod, men hävdar att det sker en förskjutning från den konceptuella metaformen STATEN ÄR EN ORGANISM till DET NATIONELLA FOLKET ÄR EN ORGANISM. Med det menar han att även om Sverige genomgående står i centrum för granskarnas och läroboksförfattarnas debatt under hela undersökningsperioden, så flyttas fokus gradvis från den svenska staten till det svenska folket.

Åström Elmersjö har valt att inte använda sig av ett aktörsperspektiv i studien. Ändå är det inte svårt att läsa boken som en studie av hur ett ursprungligen starkt borgerligt dominerat fäste, marknaden för historieläroböcker, gradvis omvandlas under påverkan från en reforminriktad myndighet i en socialdemokratiskt dominerad stat. Om ett tydligare högervänsterperspektiv hade anlagts så hade vissa tvisteämnen i granskningsnämnden, som huruvida Julius Caesar eller bröderna Gracchus borde beredas störst utrymme i romersk historia, framstått som mer begripliga.

Ett annat diskutabelt val som Åström Elmersjö gör är att inte enbart beskriva och analysera de kommentarer som läroboksgranskarna gör, utan även kommentera vad de borde ha anmärkt på, till exempel gällande jämställdheten i läroböckerna. Oberoende vad man anser om detta moraliserande tillvägagångssätt i bokens empiriska delar, så överensstämmer det utan tvekan med de utgångspunkter som presenteras i bokens inledning.

Där hävdar Åström Elmersjö att all historieförmedling är moralisk och politisk, och att det därför är meningslöst att försöka frikänna sig själv från tendens. Hanteringen av etiska frågor i boken är alltså en konsekvent följd av medvetna utgångspunkter.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att Åström Elmersjö lyckats skriva en intressant och vetenskapligt högklassig bok om ett svårt ämne. Det är svårt att hitta några större brister, men anknytningen till den allmänpolitiska och samhällseliga kontexten under undersökningsperioden kan beskrivas som svag. Ett sådant fjärmande från dagspolitiken blir ofta effekten i studier där diskursanalys används, eftersom det leder till att källmaterialet studeras som ett avgränsat fält styrt av sina egna regler för vad som kan och inte kan sägas. Denna brist kompenseras emellertid av att kopplingen till det internationella utbildningshistoriska forskningsläget och till historiedidaktisk teoribildning är synnerligen god.

*Janne Holmén*